

Sociale veiligheid in het sociaal domein

Signaleren en handelen
bij sociale onveiligheid en
grensoverschrijdend gedrag

Noordhoff

Marieke Bekkers, Jeroen Boekhoven,
Connie Kaspers, Susan Ketner, Winette in 't Veld

1^e editie

Sociale veiligheid in het sociaal domein

Signaleren en handelen
bij sociale onveiligheid en
grensoverschrijdend gedrag

Marieke Bekkers
Jeroen Boekhoven
Connie Kaspers
Susan Ketner
Winette in 't Veld

Eerste editie
Noordhoff

Ontwerp omslag: Michiel Uilen Ontwerp

Omslagillustratie: iStockphoto 1497150665 Andrii Yalanskyi

Eventuele op- en aanmerkingen over deze of andere uitgaven kunt u richten aan:
Noordhoff Uitgevers bv, Afdeling Hoger Onderwijs, Antwoordnummer 13, 9700 VB
Groningen of via het contactformulier op www.mijnnoordhoff.nl.

De informatie in deze uitgave is uitsluitend bedoeld als algemene informatie. Aan deze informatie kunt u geen rechten of aansprakelijkheid van de auteur(s), redactie of uitgever ontlenen.

0 / 25

©2025 Noordhoff Uitgevers bv, Groningen/Utrecht, Nederland

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining niet toegestaan.

All rights reserved. Text and data mining not permitted.

ISBN(ebook) 978-90-01-04523-4

ISBN 978-90-01-04522-7

NUR 753

Woord vooraf

Ieder kind en iedere volwassene is gebaat bij veilig wonen, werken, leren en leven, maar jammer genoeg is die veiligheid niet altijd gewaarborgd. Regelmatig worden er (nog) grenzen overschreden en wordt de sociale veiligheid aangetast. Grensoverschrijdend gedrag is een sleutelbegrip wanneer men spreekt over sociale veiligheid en dit gedrag kan overal voorkomen: op straat tussen leeftijdsgenoten, op scholen tussen leraren en leerlingen, op werkplekken tussen collega's, in gezinnen en families. Grensoverschrijdend gedrag omvat alle handelingen, toenaderingen of contacten die tegen de zin van iemand plaatsvinden. Het komt voor in allerlei gradaties: van pestgedrag op het schoolplein tot ernstige bedreigingen en geweld. Het kan gaan om huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik, om fysiek, seksueel en psychisch geweld, lichamelijke en ernstige emotionele verwaarlozing van kinderen en ouderen, verbale en psychische agressie en intimidatie, sociale uitsluiting en discriminatie in relatie tot iemands geslacht, etnische achtergrond, handicap, seksuele geaardheid/voorkeur.

Handelingsverlegenheid

Bovenstaande vormen van grensoverschrijdend gedrag komen vaak voor en de gevolgen hiervan kunnen ernstig zijn. Van jou als professional wordt dan verwacht dat je onveilige situaties kan signaleren en weet hoe te handelen om de sociale veiligheid zo goed mogelijk te kunnen herstellen. Het bespreekbaar maken van grensoverschrijdend gedrag kan voor het slachtoffer, maar ook de pleger als moeilijk ervaren worden door onder andere schaamte- en schuldgevoelens waardoor grensoverschrijdend gedrag niet snel ter sprake komt. Professionals kunnen het moeilijk vinden om over vermoedens en signalen van grensoverschrijdend gedrag te praten omdat zij bijvoorbeeld niet weten of de signalen goed zijn ingeschat of denken onvoldoende vaardigheden in huis te hebben om het grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken. We spreken dan van zogenaamde 'handelingsverlegenheid'. Persoonlijke ervaringen, werkervaring, waarden en normen, maar ook taboes van de professional kunnen een rol spelen bij het wel of niet bespreekbaar maken van signalen en vermoedens van grensoverschrijdend gedrag.

Signaleren en handelen

In dit boek *Sociale veiligheid in het sociaal domein* wordt aandacht besteed aan het signaleren van en handelen bij sociale onveiligheid. Je wordt je bewust van mogelijke signalen betreft grensoverschrijdend

gedrag, je (h)erkent handelingsverlegenheid en ontdekt wat je als professional nodig hebt om gericht te kunnen handelen wanneer er sprake is van sociale onveiligheid. Dit wordt gedaan in 7 hoofdstukken waarbij in het eerste hoofdstuk wordt ingegaan op sociale veiligheid, grensoverschrijdend gedrag en het signaleren van en handelen bij grensoverschrijdend gedrag. In de hoofdstukken 2 tot en met 7 worden verschillende vormen van grensoverschrijdend gedrag behandeld: pesten, huiselijk geweld, kindermishandeling, seksueel grensoverschrijdend gedrag, discriminatie en racisme en grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer.

Hoe gebruik je dit boek en voor wie?

Aan het eind van elk hoofdstuk staan vragen en opdrachten die de student (lezer) kan gebruiken om de stof toe te passen op zijn (aanstaande) beroepspraktijk, en soms ook op het eigen leven. De vragen kunnen individueel uitgewerkt worden, maar de opdrachten kunnen ook in groepsverband besproken worden. Een docent kan door selectie of aanvulling de opdrachten en de soms daarin verwerkte casuïstiek gemakkelijk aanpassen aan het eigen werkveld.

Dit boek is in de eerste plaats bedoeld voor gebruik in het middelbaar en hoger beroepsonderwijs voor sociale studies (Pedagogiek, Toegepaste Psychologie, Social Work), gezondheidsstudies (Verpleegkunde, Verloskunde, Fysiotherapie, Logopedie, Diëtetiek, Mondzorgkunde), onderwijs (pabo en lerarenopleidingen) en sportstudies.

Aanvullende filmpjes en voorbeelden ter verdieping zijn per hoofdstuk te vinden op www.studiemeester.noordhoff.nl.

Marieke Bekkers
Jeroen Boekhoven
Connie Kaspers
Susan Ketner
Winette in 't Veld

voorjaar 2025

Inhoud

1	Sociale veiligheid	9
1.1	Wat wordt verstaan onder sociale veiligheid?	11
1.2	Grensoverschrijdend gedrag en sociale veiligheid	12
1.3	Agressie en grensoverschrijdend gedrag	13
1.4	Vormen van grensoverschrijdend gedrag	14
1.5	Grensoverschrijdend gedrag in jouw beroep	16
1.6	Professioneel handelen bij grensoverschrijdend gedrag	19
1.7	Het inschatten van signalen	23
1.8	Handelingsverlegenheid en handelingsbereidheid	24
	Samenvatting	29
	Opdrachten	30
2	Pesten	33
2.1	Pesten, wie, wat en waar?	35
2.2	Vormen van pesten	39
2.3	Sociale factoren	40
2.4	Kenmerken van de pester	44
2.5	Signaleren en handelen	45
2.6	Gevolgen van pesten	47
2.7	Veiligheidsbeleid op school	50
2.8	Pesten in de (ouderen)zorg	55
2.9	Pesten in de buurt of in de wijk	60
2.10	Waar kun je terecht?	62
	Samenvatting	64
	Opdrachten	65
3	Huiselijk geweld	69
3.1	Huiselijk geweld	71
3.2	Oorzaken van huiselijk geweld	73
3.3	Uitingen van huiselijk geweld	75
3.4	Gevolgen van huiselijk geweld	75
3.5	Vormen van huiselijk geweld	76
3.6	Oudermishandeling	81
3.7	Ouderenmishandeling	83
3.8	Schadelijke traditionele praktijken	87
3.9	Seksueel geweld als vorm van huiselijk geweld	92
3.10	Professioneel handelen bij signalen van huiselijk geweld	95
3.11	Waar kun je terecht?	98
	Samenvatting	99
	Opdrachten	100

4	Kindermishandeling	103
4.1	Wat is kindermishandeling?	105
4.2	Kindermishandeling signaleren	110
4.3	Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling	114
4.4	Hoe kun jij betekenisvol zijn bij kindermishandeling?	118
	Samenvatting	122
	Opdrachten	123
5	Seksueel grensoverschrijdend gedrag	127
5.1	Seksueel grensoverschrijdend gedrag	129
5.2	Seksualiteit	142
5.3	Signaleren en handelen bij seksueel grensoverschrijdend gedrag	147
5.4	Preventie van seksueel grensoverschrijdend gedrag	148
5.5	Seksueel gedrag duiden en beoordelen: Vlaggensysteem	153
5.6	Zelfzorg voor de (aankomende) professional	156
5.7	Bij wie kan je terecht?	156
	Samenvatting	159
	Opdrachten	160
6	Discriminatie, diversiteit en inclusie	163
6.1	Discriminatie: sociale veiligheid op het spel	165
6.2	Diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid	166
6.3	Racisme	168
6.4	Culturisme	171
6.5	Institutioneel racisme	179
6.6	Alledaags racisme en microagressie	181
6.7	Discriminatie tegengaan	183
	Samenvatting	188
	Opdrachten	190
7	Grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer	193
7.1	Sociale veiligheid op de werkvloer	195
7.2	Pesten op de werkvloer	198
7.3	Discriminatie op de werkvloer	200
7.4	Seksueel grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer	203
7.5	Fysiek geweld	206
7.6	Grensoverschrijdend gedrag tegen professionals	207
7.7	Grensoverschrijdend gedrag gepleegd door een professional	209
7.8	Handelen bij grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer	210
	Samenvatting	214
	Opdrachten	215
	Geraadpleegde literatuur	217
	Illustratieverantwoording	228
	Register	229
	Over de auteurs	236

Sociale veiligheid

Door Marieke Bekkers

Als professional in de gezondheidszorg, zorg en welzijn, onderwijs en sport is de kans heel groot dat je te maken kan krijgen met grensoverschrijdend gedrag van cliënten, patiënten, leerlingen, studenten, burgers en/of collega's wat de sociale veiligheid van iemand aantast en waar jij als professional iets mee moet. In dit hoofdstuk bespreken we verschillende vormen van grensoverschrijdend gedrag waar jij als professional mee te maken kan krijgen en ook het belang van signaleren, handelen en eventueel melden van dit gedrag.

1

- 1.1 Wat wordt verstaan onder sociale veiligheid? 11
- 1.2 Grensoverschrijdend gedrag en sociale veiligheid 12
- 1.3 Agressie en grensoverschrijdend gedrag 13
- 1.4 Vormen van grensoverschrijdend gedrag 14
- 1.5 Grensoverschrijdend gedrag in jouw beroep 16
- 1.6 Professioneel handelen bij grensoverschrijdend gedrag 19
- 1.7 Het inschatten van signalen 23
- 1.8 Handelingsverlegenheid en handelingsbereidheid 24

OPENINGSCASUS | Pestgedrag dat niet gezien wordt

Anton van 11 jaar zit in groep 7 van de basisschool en woont in Zuidhorn, dicht bij de stad Groningen. Hij heeft last van overgewicht en draagt een bril. Sinds kort voetbalt hij bij de plaatselijke voetbalclub in het dorp. Anton kan niet wachten om naar de middelbare school te gaan in de stad en met nieuwe kinderen in de klas te zitten, want hij vindt het niet leuk op school. Hij wordt gepest, klasgenoten schelden hem uit voor dikzak en zeggen dat hij ontzettend dom is. Ze laten hem expres struikelen in de gang, duwen tegen hem aan als ze in de rij staan en vorige week was zijn jas verstoep zodat hij in de regen zonder jas naar huis moest. Het zijn vaak dezelfde jongens, Bram, Xavier, Finn en Jesse die hem pesten op school, maar deze jongens zijn ook lid van de voetbalclub in het dorp. Ook daar wordt hij door deze jongens gepest en ze kiezen hem als laatste om mee te spelen. Gisteren hadden de jongens zijn handdoek in het toilet gegooid zodat

hij zich na het douchen niet kon afdrogen en nat zijn kleren moest aantrekken. Gelukkig heeft Anton een broer, Jack, van 13 jaar, die ook voetbalt en die, als hij ziet dat Anton wordt gepest, voor hem opkomt. Anton heeft zijn ouders verteld dat hij niet meer naar school en naar voetbal wil omdat hij zo gepest wordt en bang is. Jack bevestigt dit bij de ouders. Zij vinden dat Anton alles tegen zijn meester op school en tegen de voetbaltrainer moet vertellen. Dit doet Anton, maar ondanks dat hij een paar keer aan zijn meester en trainer heeft verteld dat hij gepest wordt en ook zijn ouders dit op school hebben aangegeven, is er tot nu toe weinig aan gedaan. De meester geeft aan dat hij niet merkt dat Anton wordt gepest, wel dat hij af en toe wordt geplaagd, maar dat hoort bij de leeftijd van deze kinderen. De voetbaltrainer zegt dat jongens op die manier sterk worden. Anton slaapt slecht en gaat met grote tegenzin naar school en zijn schoolresultaten blijven achter. Hij is intussen gestopt met voetballen.

1.1 Wat wordt verstaan onder sociale veiligheid?

Sociaal veilige omgeving

Veiligheidsbeleving

Veilig voelen

Signaleren van grensoverschrijdend gedrag

De openingscasus is een voorbeeld waarbij de sociale veiligheid van iemand wordt aangetast door grensoverschrijdend gedrag van een ander en waar jij als professional mee te maken kan krijgen. De laatste jaren komen de begrippen sociale veiligheid en grensoverschrijdend gedrag regelmatig ter sprake en is de aantasting van de sociale veiligheid door grensoverschrijdend gedrag een groot maatschappelijk probleem geworden. Sociale veiligheid is een breed begrip. Het is onderdeel van de *totale veiligheid van een omgeving*. Een sociaal veilige omgeving is een omgeving zonder dreiging van geweld of confrontatie met geweld. Het is veilig als de sociale, fysieke en psychische veiligheid van iemand niet door handelingen van anderen wordt aangetast. Sociale veiligheid betekent dat je je veilig voelt in een sociale omgeving, dat je jezelf kan zijn, dat je wordt geaccepteerd en niet bang hoeft te zijn te worden uitgesloten, gepest te worden, agressief bejegend te worden, uitgescholden of mishandeld. De sociale veiligheid of veiligheidsbeleving van iemand kan worden aangetast en dit wordt meestal veroorzaakt door anderen die ongepast of ongewenst gedrag of grensoverschrijdend gedrag vertonen.

Het veilig voelen is belangrijk als het gaat over sociale veiligheid en omvat gedachten, percepties en emoties; de beleving van veiligheid ofwel subjectieve veiligheid en hoeft niet door iedereen op dezelfde manier ervaren te worden (www.hetccv.nl). Sociale veiligheid staat ook voor de mate waarin mensen beschermd zijn en zich beschermd voelen tegen misdrijven, overtredingen en overlast veroorzaakt door andere mensen. Professionals in de gezondheidszorg, zorg en welzijn, onderwijs en sport hebben daarom een belangrijke rol in het signaleren van grensoverschrijdend gedrag. Zij moeten weten hoe te handelen om grensoverschrijdend gedrag te stoppen, bespreekbaar te maken en de sociale veiligheid te herstellen. Sociale onveiligheidsgevoelens kunnen ontstaan in publieke ruimtes, bijvoorbeeld op school, de sportclub, in de wijk, op straat of op de werkvloer. Ook in de privésfeer kan de veiligheid worden aangetast door bijvoorbeeld huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel geweld.

CASUS | De 'grapjes' van Ricardo

Karin doet de opleiding verpleegkunde en loopt stage in het Martiniziekenhuis in Groningen. Afgelopen week had ze een vroege dienst wat onder andere betekent dat ze het ontbijt en medicijnen rond brengt en helpt met het wassen van patiënten en bedden verschoneren. Sinds 2 dagen ligt Ricardo op haar afdeling, een man van 62 die sinds hij er ligt seksueel getinte opmerkingen maakt.

Gisteren moest zij hem helpen hem te wassen wat hij voor een deel zelf zittend kan. Ricardo maakte grapjes en vroeg of zij hem van 'onderen' wilde wassen want dat kon zij vast beter dan hij. Karin vond de opmerkingen heel vervelend maar zei hier niks van, want volgens een ervaren collega hoorde dat gewoon bij het werk en kan je dit soort opmerkingen beter negeren.

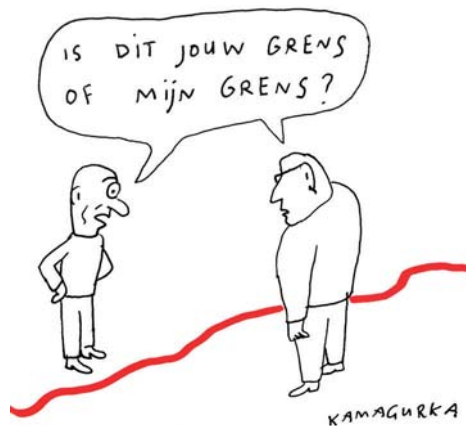
1.2 Grensoverschrijdend gedrag en sociale veiligheid

Grensoverschrijdend gedrag

Sociale veiligheid

Grensoverschrijdend gedrag is een sleutelbegrip als het gaat over sociale onveiligheid en dit gedrag kan overal en in verschillende situaties voorkomen. De sociale veiligheid van iemand kan worden aangetast wanneer er grenzen van diegene worden overschreden door een ander en het omvat alle ongewenste handelingen, toenaderingen of contacten die tegen een persoon plaatsvinden en kan zowel gebeuren op psychologisch, fysiek, seksueel, financieel als materieel vlak.

Grensoverschrijdend gedrag is niet altijd gemakkelijk te herkennen, het kan duidelijk zichtbaar zijn of juist niet en waar de grens ligt die overschreden wordt kan voor iedereen verschillend zijn. Het gedrag van iemand kan de grenzen van een ander overschrijden, maar het is niet altijd duidelijk op welk moment bepaald gedrag een grens bij iemand overgaat.

Bron: © Kamagurka/ComicHouse.nl

Het kan zijn dat de pleger zijn gedrag niet kwetsend bedoelt, misschien een grapje wil maken en niet beseft dat de ander aanstoet aan zijn gedrag neemt en dat het slachtoffer het gedrag als ongewenst en onaangenaam ervaart. Grensoverschrijdend gedrag gaat dus over handelingen die door de ontvanger als ongemakkelijk, kwetsend of niet geaccepteerd worden ervaren. Dus wanneer bepaald gedrag als ongewenst, onprettig of dreigend wordt gevoeld dan is het per definitie grensoverschrijdend (Augeo, 2014).

1.2.1 Uitingen van grensoverschrijdend gedrag

Grensoverschrijdend gedrag kan relatief subtiel zijn en bestaan uit ongepaste opmerkingen, iemand achterstellen, uitsluiten of negeren, negatieve opmerkingen over iemand op social media zetten, maar kan ook duidelijk zichtbaar zijn zoals openlijke agressie en fysiek geweld, seksuele intimidatie en seksueel misbruik, discriminatie, racisme en pesten.

Zo is bijvoorbeeld agressie tegen ambulancepersoneel duidelijk en wordt door de meeste mensen als grensoverschrijdend gezien, alsook uitgescholden worden door een groep jongeren op straat zal door de meeste mensen worden ervaren als grensoverschrijdend. Maar vaak is grensoverschrijdend gedrag subtiel en lastig te herkennen en te duiden zoals verwaarlozing als vorm van huiselijk geweld en kindermishandeling of pesten.

Gewenst en ongewenst gedrag

Wat wel of niet als grensoverschrijdend wordt ervaren kan bijvoorbeeld afhangen van de werkcultuur waarin iemand zich bevindt, welk gedrag door de meesten als normaal wordt ervaren of welke opvoeding je hebt genoten. Om te bepalen wanneer bepaald gedrag nog toelaatbaar is of wanneer het een grens overgaat is het belangrijk om te bepalen wat wij onder gewenst gedrag en ongewenst gedrag verstaan. Boosheid waarbij emoties worden geuit bijvoorbeeld gericht op de eigen persoon wordt meestal als oké en als gewenst gedrag ervaren, maar als het overgaat in agressief gedrag, intimidatie of fysiek geweld dan is dit gedrag niet meer toelaatbaar en wordt het gezien als ongewenst gedrag. Ongewenst gedrag is niet altijd gemakkelijk te herkennen omdat het heel subtiel kan zijn, bijvoorbeeld via een opmerking met een dubbele boodschap, het negeren van iemand of het anoniem pesten via social media. Het kan ook duidelijk en heftig zijn zoals openlijk geweld en agressie of discriminatie en kan tegen iedereen gericht zijn, zoals religie, etnische achtergrond of seksuele geaardheid.

Gewenst gedrag

Ongewenst
gedrag

Ongewenst gedrag is niet altijd gemakkelijk te herkennen omdat het heel subtiel kan zijn

Om grensoverschrijdend gedrag te kunnen herkennen als professional is het belangrijk om te weten welk gedrag van jou, collega's, cliënten, patiënten of leerlingen gezien wordt als gewenst of ongewenst. Vrijwel alle organisaties hebben gedragsregels en normen vastgelegd over wat wel aanvaardbaar gedrag binnen de organisatie is en waar iedereen zich aan moet houden. Het is dan ook belangrijk om op de hoogte te zijn van deze regels zodat je weet welk gedrag van jou en anderen verwacht wordt en welk gedrag gezien wordt als grensoverschrijdend.

Gedragsregels
en normen

1.3 Agressie en grensoverschrijdend gedrag

Grensoverschrijdend gedrag heeft vaak te maken met een vorm van agressie waarbij er een onderscheid gemaakt kan worden tussen actieve en passieve vormen van agressie.

Actieve vormen
van agressie

Actieve vormen van agressie zijn waarneembaar zoals:

- fysieke agressie (duwen, spugen, slaan, schoppen en andere vormen van geweld)
- verbale agressie (schelden, schreeuwen, vernederen)
- psychische agressie (negeren, vernederen, uitsluiten, seksueel getinte opmerkingen)

Passieve
vormen van
agressie

Passieve vormen van agressie zijn moeilijker te herkennen omdat het subtieleer gaat. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om geestelijke mishandeling of financieel misbruik.

Aanleidingen of oorzaken van agressief gedrag zijn onder te verdelen naar:

- Frustratie: de 'emmer vol negatieve ervaringen, ergernissen loopt over' en de agressie wordt op een ander gericht
- Slecht werkende rem/bepaalde impulscontrole: bijvoorbeeld als gevolg van persoonlijkheidsstoornissen, gebruik van alcohol en drugs, een agressief reactiepatroon, het onvermogen om zich aan te passen en bevooroordeeld zijn
- Instrumenteel: de dader zet zijn gedrag (vaak intimidatie) bewust in als middel om een doel te bereiken

Machts-
verschillen

Afhankelijkheid
tussen pleger en
slachtoffer

Grensoverschrijdend gedrag komt vaak voor in relaties waarbij machtsverschillen en afhankelijkheid tussen pleger en slachtoffer een grote rol spelen bij beide vormen van agressie. Er kan sprake zijn van fysieke, psychische, sociale of materiële afhankelijkheid waarbij er sprake is van ongelijkheid binnen de relatie, bijvoorbeeld tussen een volwassene en een kind. Dit kan zich afspelen binnen een gezinssituatie waarbij het kind afhankelijk is van de ouder, maar ook in professionele relaties waarbij het kind bijvoorbeeld afhankelijk is van een sporttrainer die het kind een sportcarrière belooft. In zorgrelaties is er vaak sprake van een macht- of afhankelijkheidsrelatie waarbij de cliënt of patiënt afhankelijk is van de zorg van een professional.

Machtsmisbruik

Machtsverschillen binnen relaties hoeven niet te leiden tot grensoverschrijdend gedrag, maar bij machtsmisbruik worden grenzen wel overschreden en dit kan bewust of onbewust gebeuren. Zo heeft een kind dat gepest wordt te maken met een pester die vaak meer aanzien in een groep heeft en dit aanzien wil behouden. In een gezin waar partnergeweld speelt, heeft de pleger vaak macht over het slachtoffer en als een kind wordt beloofd carrière te kunnen maken binnen sport is het de trainer die macht heeft en bepaalt hoe het trainingstraject er uit zal zien.

1.4 Vormen van grensoverschrijdend gedrag

Pesten, intimideren, te veel controle uitoefenen, lichamelijke en verbale agressie en geweld, discriminatie, racisme, seksuele intimidatie, seksueel

misbruik, radicalisering en extremisme zijn voorbeelden van grensoverschrijdend gedrag die kunnen zorgen voor gevoelens van onveiligheid en onveilige situaties.

Bij het extra materiaal op Studiemeester vind je een voorbeeldfilmje met een samenvatting over wat er onder grensoverschrijdend gedrag wordt verstaan.

Fysieke grensoverschrijding (fysiek geweld)

Onder fysieke grensoverschrijding vallen ongewenste aanrakingen, slaan, schoppen, bijten, knijpen en kan incidenteel of frequent plaatsvinden. Zo kan fysieke grensoverschrijding plaatsvinden in openbare ruimtes tussen bekenden of onbekenden, tussen kinderen of jongeren, tussen volwassen en volwassenen en kinderen, in zorginstellingen tussen cliënten onderling en tussen professionals en cliënten, maar ook thuis in de huiselijke kring. In het laatste geval spreken we van huiselijk geweld.

Huiselijk geweld

Psychische grensoverschrijding

Pesten is bijvoorbeeld een vorm van psychisch grensoverschrijdend gedrag die veelvuldig voorkomt en vaak grote en langdurige gevolgen heeft voor het slachtoffer. Het kan overal voorkomen, onder kinderen en jongeren, maar ook onder volwassenen op bijvoorbeeld de werkvloer. Het pestgedrag kan bestaan uit iemand bespottelijk maken, negeren, buitensluiten, uitschelden, bang maken, vernederen en bedreigen (www.nji.nl/pesten).

Pesten

Seksuele grensoverschrijdingen, waaronder seksueel misbruik

Als we het hebben over grensoverschrijdend gedrag wordt er al gauw gedacht aan ongewenst seksueel gedrag en hierover wordt de laatste jaren veel gesproken. Mede door de #MeToo beweging en grensoverschrijdend gedrag dat aan de kaak gesteld wordt in onder andere televisieprogramma's zijn slachtoffers meer naar buiten gekomen met hun (seksueel) grensoverschrijdende ervaringen. Grensoverschrijdend seksueel gedrag kan gaan over het maken van seksueel getinte opmerkingen, over seksuele intimidatie, ongewenste seksueel getinte aanrakingen tot aan aanranding en verkrachting. Seksuele grensoverschrijdingen zijn niet altijd gemakkelijk te herkennen door het slachtoffer en kunnen onzekerheid veroorzaken.

CASUS | Seksuele grensoverschrijding door tennistrainer Hans

Zoubida speelt heel goed tennis en speelt in het selectieteam. Ze traint elke ochtend van 6 tot 8 uur en 's middags na school. Sinds kort heeft zij 's middags een nieuwe trainer, Hans, een jonge man van 24 die net van de sport-academie komt. Hans vindt dat zij haar forehand moet verbeteren en gaat vaak achter

haar staan en pakt haar hand vast om zo haar slag te begeleiden en raakt hierbij regelmatig zacht haar borsten aan. Zoubida vindt dit erg vervelend, maar durft er niks van te zeggen. Zij vraagt zich af of zij dit zich verbeeldt of dat hij dit expres doet. Ze ziet steeds meer op tegen de trainingen met Hans.

Discriminatie

Discriminatie is een andere vorm van grensoverschrijdend gedrag die veelvuldig voorkomt. Bij discriminatie gaat het om ongelijkwaardige behandeling, achterstellen of uitsluiten op basis van (persoonlijke) kenmerken, ook wel discriminatiegronden genoemd (www.mensenrechten.nl). Iemand kan bijvoorbeeld gediscrimineerd worden op afkomst, godsdienst, seksuele gerichtheid, geslacht, burgerlijke staat, lichamelijke of geestelijke beperking. Discriminatie kan zich op verschillende manieren uiten, bijvoorbeeld bij sollicitaties waarbij iemand op basis van afkomst niet wordt aangenomen, door uitlatingen over iemands seksuele voorkeur of door een medewerker geen promotie te geven omdat zij vrouw is.

Schending van rechten

Zowel binnen zorgrelaties als privé kan het voorkomen dat de rechten van iemand worden geschonden. In zorgrelaties kan zich dit uiten door zeggenschap te onthouden, beslissingen te nemen zonder overleg met de cliënt of zijn vertegenwoordigers, door aantasting of inperking van het recht op vrijheid, privacy en zelfbeschikking. Ook in de huiselijke kring kan dit voorkomen, bijvoorbeeld wanneer een partner niet toestaat dat zijn of haar partner een identiteitsbewijs heeft, niet alleen het huis mag verlaten of bijvoorbeeld geen eigen bankrekening heeft.

Radicalisering

Radicalisering is een ernstige vorm van grensoverschrijding en wordt door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI) omschreven als het proces waarbij een persoon of groep in toenemende mate opvattingen ontwikkelt die op gespannen voet staan met, of zelfs haaks staan op, de democratische rechtsorde. Er wordt onder andere geweld gebruikt of tot geweld opgeroepen en het tast de sociale veiligheid van burgers aan (www.nji.nl).

Financiële en materiële uitbuiting

Financiële en materiële uitbuiting is het profiteren en wegnemen van bezittingen, onder druk zetten, diefstal van geld en bezittingen, iemand financieel korthouden of afpersing. Dit kan zowel voorkomen in professionele relaties, bijvoorbeeld waarbij de professional misbruik maakt van toegang tot rekeningen van een patiënt of cliënt, maar ook tussen familieleden waarbij een familielid bijvoorbeeld boodschappen met de betaalpas van opa doet en daarmee zonder toestemming voor zichzelf ook boodschappen doet.

1.5 Grensoverschrijdend gedrag in jouw beroep

Zoals in de inleiding is aangegeven, is er een grote kans dat je als professional in de gezondheidszorg, sociaal werk, sport en/of onderwijs situaties tegenkomt waarin de sociale veiligheid niet gegarandeerd is en er sprake is

van grensoverschrijdend gedrag wat zorgt voor sociale onveiligheid. Dit kan tegen jou als professional gericht zijn, maar ook tegen cliënten, patiënten, leerlingen of burgers waarmee jij een werkrelatie hebt. Als professional kan je een belangrijke rol spelen, zowel bij preventie als bij vroegsignalering, eveneens bij het verlenen van ondersteuning om de sociale veiligheid te kunnen herstellen (Bekkers & in 't Veld, 2021). Het is daarom belangrijk voor jou als professional dat je grensoverschrijdend gedrag kan signaleren en herkennen, weet te handelen wanneer je dit tegenkomt, en weet, indien nodig, waar dit te melden.

Als professional kan je een belangrijke rol spelen bij preventie, bij vroegsignalering en bij het verlenen van ondersteuning om de sociale veiligheid te herstellen

1.5.1 Grensoverschrijdend gedrag in zorg en welzijn

Grensoverschrijdend gedrag in zorg en welzijn komt vaak voor en kan plaatsvinden tussen cliënten of patiënten onderling in bijvoorbeeld een zorginstelling, maar ook tussen de professional en de cliënt/patiënt of tussen collega's.

In veel zorg- en welzijnsorganisaties staat duidelijk omschreven wat er onder grensoverschrijdend gedrag wordt verstaan en wordt er onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten van grensoverschrijding. Er kan sprake zijn van psychisch grensoverschrijdend gedrag, verwaarlozing en onthouding van zorg zoals het onthouden van medicatie en adequate voeding, te weinig tijd inzetten om te helpen met eten, geen hulp bieden bij het naar de wc gaan; niet reageren op roepen, slechte hygiëne, et cetera.

Ook seksueel misbruik, fysiek grensoverschrijdend gedrag, financieel en materieel misbruik en discriminatie en schending van mensenrechten (Movisie 2022) komt voor in zorginstellingen.

Uit een nieuwsbericht van februari 2023 bleek de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd (IGJ) in 2022 maar liefst 240 meldingen te krijgen over seksueel grensoverschrijdend gedrag door een zorgverlener naar een cliënt of patiënt in de zorg en de jeugdhulp. Dat is een derde meer dan in 2021 (180 meldingen). De meeste meldingen kwamen uit de gehandicaptenzorg (50) en de geestelijke gezondheidszorg (50), gevolgd door de eerstelijnszorg (40) en de jeugdhulp (40). Ook komen er regelmatig berichten over

Psychisch grensoverschrijdend gedrag

Verwaarlozing

Onthouding van zorg

grensoverschrijdend gedrag in de jeugdzorg en is er al jarenlang veel onderzoek gedaan en geschreven over mistanden in jeugdinstellingen, woongroepen voor gehandicapten en in de ouderenzorg.

1.5.2 Grensoverschrijdend gedrag in de gezondheidszorg

Seksueel grensoverschrijdende situaties

Ook in de wijkverpleging, verpleeghuizen en in ziekenhuizen komt grensoverschrijdend gedrag voor. Zo blijkt uit onderzoek dat er in ziekenhuizen regelmatig seksueel grensoverschrijdend gedrag plaatsvindt. Uit een enquête van Medisch Contact blijkt dat 30% van de artsen en studenten die de enquête hadden ingevuld ooit een seksueel grensoverschrijdende situatie heeft meegemaakt. Dit gedrag varieerde van een seksueel getinte grap tot handtastelijkheden. De meeste slachtoffers waren (vrouwelijke) studenten of coassistenten en het grensoverschrijdende gedrag werd vaak gepleegd door een arts die hoger in de hiërarchie staat (www.knmg.nl). Vormen van grensoverschrijdend gedrag kunnen ook gericht zijn tegen personeel door familieleden van patiënten of door patiënten zelf. Dat gedrag kan bijvoorbeeld bestaan uit schelden en intimidatie, fysieke agressie, seksuele intimidatie of racisme.

Ga naar het extra materiaal voor een filmpje waarbij mannelijke leerlingverpleegkundigen vertellen over seksueel grensoverschrijdend gedrag in de gezondheidszorg.

1.5.3 Grensoverschrijdend gedrag in het onderwijs

Wet Veiligheid op school

Protocol

De sociale veiligheid op scholen is niet altijd voor iedereen gegarandeerd en daarom zijn scholen in het basis, voortgezet en speciaal onderwijs verplicht volgens de wet Veiligheid op school zorg te dragen voor een veilige school waarbij onder andere pesten moet worden aangepakt en de veiligheid voor leerlingen moet worden vergroot (www.schoolveiligheid.nl). De sociale veiligheid op scholen kan naast pesten ook aangetast worden door onder andere afpersing, uitsluiting, discriminatie, sexting, huiselijk geweld en kindermishandeling, wat er voor zorgt dat kinderen en jongeren hun omgeving als onveilig ervaren. Het is daarom belangrijk dat scholen een protocol hebben hoe om te gaan met grensoverschrijdend gedrag, en dat medewerkers weten hoe te signaleren en te handelen. Ook leerkrachten kunnen slachtoffer worden van grensoverschrijdend gedrag van bijvoorbeeld ouders die te veel kritiek hebben op de leerkracht, een te sterke emotionele betrokkenheid hebben en onrealistische verwachtingen van hun kind. Leerkrachten kunnen zelf grensoverschrijdend gedrag vertonen door bijvoorbeeld kinderen op een niet-pedagogische manier en onjuist aan te spreken, te negeren of onterecht of te streng te straffen.

1.5.4 Grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer

Grensoverschrijdend gedrag op de werkvloer komt vaak voor en kan gericht zijn op medecollega's, maar een collega kan ook een grens overschrijden van een cliënt, leerling of patiënt. Vaak is dit subtiel en is het niet altijd duidelijk wanneer bepaald gedrag grensoverschrijdend is, maar wanneer je het gevoel hebt dat een collega een grens overschrijdt door een bepaalde opmerking of handeling naar bijvoorbeeld een cliënt dan kan het vaak lastig zijn om de ander daar op aan te spreken. Het is daarom belangrijk om de protocollen van jouw organisatie te kennen en weten met wie en hoe je in gesprek kan en collegiaal consult kan vragen.

1.5.5 Grensoverschrijdend gedrag en sport

Grensoverschrijdend gedrag in de sport komt ook regelmatig voor in zowel de amateursport als in de professionele sport. Uit een prevalentieonderzoek over grensoverschrijdend gedrag in de sport, uitgevoerd door de NOC*NSF, blijkt dat meer dan 20% van de Nederlanders in de leeftijd van 18 tot en met 50 jaar in hun jeugd slachtoffer is geweest van ernstig emotioneel grensoverschrijdend gedrag. Ruim 13% heeft te maken gehad met lichamelijke grensoverschrijding en ongeveer 7% met seksueel grensoverschrijdend gedrag (Mulder et al, 2020).

1.6 Professioneel handelen bij grensoverschrijdend gedrag

Als professional in zorg en welzijn, gezondheidszorg, sport of onderwijs heb je een belangrijke taak in het zorgen voor een veilige omgeving voor cliënten, patiënten, leerlingen en/of burgers. Hiervoor is het belangrijk te weten wat de signalen zijn van grensoverschrijdend gedrag in jouw beroep.

Grensoverschrijdend gedrag kan vaak worden beëindigd door het tijdig te signaleren en bespreekbaar te maken. Het tijdig signaleren van grensoverschrijdend gedrag kan ook zorgen voor preventie, het verder voorkomen van grensoverschrijdend gedrag en het herstellen van de veiligheid. Het is daarom belangrijk om signalen te kennen alsook risicofactoren op grensoverschrijdend gedrag zodat je tijdig kan inspelen op het gedrag wanneer dit voorkomt en zo structureel grensoverschrijdend gedrag kan voorkomen.

Tijdig signaleren
Preventie

1.6.1 Bewust worden

Bewust worden

Signaleren van grensoverschrijdend gedrag is niet gemakkelijk en er komt veel bij kijken. Het begint met het bewust worden dat grensoverschrijdend gedrag ook in jouw beroepsgroep kan voorkomen. Het is van belang dat je je bewust bent van je eigen waarden en normen; hoe vind jij dat we met elkaar om horen te gaan en wat vind jij grensoverschrijdend? Vind je bijvoorbeeld dat als Anton uit de casus *Pesten op school* moet leren voor zichzelf op te komen en dat je als professional niet per se hoeft in te grijpen? Ben je misschien zelf vroeger gepest en maakt het zien en horen van een kind dat gepest wordt je emotioneel en kwaad?

Algemene omgangsregels

Naast het kennen en erkennen van je eigen waarden en normen is het ook belangrijk om als professional de waarden en normen van je collega's te kennen en die van de organisatie waar je voor werkt, alsook de beroepscode van je beroepsgroep. Wat zijn de algemene omgangsregels, waar zijn we het met ons allen over eens, wat wordt wel en wat wordt niet getolereerd? Is er een open cultuur om wat jij grensoverschrijdend vindt te bespreken of worden grensoverschrijdende gebeurtenissen zoals seksueel getinte opmerkingen onder 'het tapijt geveegd'? Is er sprake van een normstellend kader binnen jouw organisatie waarin duidelijk is wat wel en niet normaal gedrag is en is daar beleid op ontwikkeld?

1.6.2 Het 'niet-pluis-gevoel' serieus nemen

Signaleren
'Niet-pluis-gevoel'

Naast het bewust zijn van waarden en normen gaat het signaleren van grensoverschrijdend gedrag om het uitzetten van je 'voelsprietten', feiten willen zien en horen, vermoedens alsook het erkennen van een 'niet-pluis-gevoel' bespreekbaar maken met de betrokkenen, zodat er gekeken kan worden wat er gedaan moet worden om de veiligheid terug te brengen (Bekkers & in 't Veld, 2021). Maar hoe signaleer je grensoverschrijdend gedrag bij leerlingen, studenten, patiënten of cliënten en wat zijn deze signalen?

Signaleren begint vaak met een 'niet-pluis-gevoel', dat iets anders is dan normaal, dat 'iets niet klopt' en met het constateren dat gedragingen of fysieke kenmerken een signaal kunnen zijn en die voor alertheid bij de professional zorgen (Janssen, Wentzel & Schakenraad, 2019). Het is van belang om hierbij stil te staan en te kijken of je het 'niet-pluis-gevoel' en wat je ziet kan onderbouwen met feiten door jezelf onder andere de volgende vragen te stellen:

- Wat is er precies gebeurd?
- Welke signalen neem ik waar?
- Wanneer neem ik deze signalen waar?
- In welke situatie?

Kwestie van weten

Signaleren is niet alleen een kwestie van voelen, maar ook een kwestie van weten. Het is belangrijk te weten welke signalen erop kunnen wijzen dat iemand plegger of slachtoffer is van grensoverschrijdend gedrag.

1

1.6.3 Signaleren in jouw beroep

Als leerkracht op een basisschool is het belangrijk dat je op het schoolplein en in andere situaties grensoverschrijdend gedrag kan signaleren wanneer een kind gepest wordt en dat je kunt ingrijpen op zo'n manier dat het pesten stopt. Je moet kennis hebben over pesten, weten wat het onderscheid tussen plagen en pesten is, de groepsdynamiek rondom een pester en diegene die gepest wordt begrijpen, alsook de lange termijngevolgen van pestgedrag voor het slachtoffer.

Een sportleraar zal uitsluiting kunnen/moeten herkennen wanneer steeds hetzelfde kind niet gekozen wordt om in een team basketbal te spelen en zal dusdanig moeten handelen dat alle kinderen gelijkwaardig mee kunnen doen. Een pedagogisch medewerker op de kinderopvang zal onder andere moeten letten op lichamelijke signalen en gedrag van een kind, ook als zij nog niet een 'niet-pluis-gevoel' of een vermoeden heeft van kindermishandeling.

Signalen van grensoverschrijdend gedrag

Je hebt dus kennis nodig over wat signalen van grensoverschrijdend gedrag in jouw beroep kunnen zijn, zowel bij het slachtoffer als bij de plegger, alsook kennis over wat de gevolgen van dit gedrag zijn voor zowel de plegger als het slachtoffer. Zo is bijvoorbeeld een jongen van 16 jaar die naaktfoto's van zijn ex-vriendin van 13 jaar op internet zet strafbaar. Zijn actie kan vallen onder het verspreiden van kinderporno of smaad en laster en de gevolgen voor hem kunnen groot zijn.

Gevolgen voor het slachtoffer

Ook de gevolgen voor het slachtoffer, zowel korte- als langetermijngevolgen zijn groot: schaamte, boosheid, gepest worden om de foto's en het laten verwijderen van de foto's van internet is vaak erg moeilijk. Het is daarom als leerkracht of docent belangrijk om te weten wat onder 'gezond' seksueel gedrag wordt verstaan, passend bij de leeftijdsgroep waarmee je werkt, en wat signalen van seksueel grensoverschrijdend gedrag zijn en hoe je dit over kunt dragen aan de leerlingen.

'Gezond' seksueel gedrag

Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling

Als sociaal werker loop je de kans dat je signalen ziet die wijzen op huiselijk geweld of kindermishandeling, maar dat je niet zeker weet of je de signalen goed hebt ingeschat. Het is daarom belangrijk dat je de signalen kent, weet waar je signaleringslijsten huiselijk geweld en kindermishandeling kan vinden en hoe deze te gebruiken, dat je de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling kent (www.rijksoverheid.nl), maar ook weet hoe je de signalen en zorgen bespreekbaar kan maken met betrokkenen. Daarnaast is het belangrijk om als professional kennis te hebben

Gevolgen van
huiselijk geweld

Gevolgen van kin-
dermishandeling

Sensoa
Vlaggensysteem

over de gevolgen van huiselijk geweld en kindermishandeling. Kindermishandeling kan trauma veroorzaken en op latere leeftijd nog gevolgen hebben voor de (dan) volwassene. Het is belangrijk te weten hoe geweld in relaties ontstaat en hoe het komt dat het lang kan voortduren. Ook het begrijpen dat trauma's uit het verleden veel kunnen losmaken bij de cliënt. Je moet niet alleen zorgen durven bespreken, maar ook weten wat dit kan betekenen voor bijvoorbeeld het gezinssysteem waar huiselijk geweld speelt. Het is belangrijk te weten hoe geweld ontstaat en dat het moeilijk is om uit geweldrelaties te stappen en het is belangrijk dat je iets begrijpt van intergenerationele overdracht en dat je daarom ook kan zien dat het belangrijk is dat kinderen in een veilige omgeving opgroeien.

1.6.4 Signaleringslijsten

Signaleringslijst

Er zijn signaleringslijsten en risico-inventarisatie- of taxatie-instrumenten ontwikkeld die gebruikt kunnen worden bij vermoedens van grensoverschrijdend gedrag. Scholen hebben bijvoorbeeld signaleringslijsten en kaarten die helpen om pesten te kunnen signaleren en die deel uitmaken van het pestprotocol. Met een signaleringslijst kunnen signalen vanuit verschillende invalshoeken bij elkaar gebracht worden, waardoor pesten eerder gesignaleerd kan worden (www.kenniscentrumomgaanmetpesten.nl, www.nji.nl).

Movisie (2012) heeft voor zeven vormen van grensoverschrijdend gedrag een uitgebreid overzicht van signalen van grensoverschrijdend gedrag ontwikkeld, die gebruikt kunnen worden wanneer je vermoedens hebt van grensoverschrijdend gedrag.

Zo is er onder andere een lijst met:

- algemene signalen slachtoffer (cliënt)
- specifieke signalen slachtoffer
- fysieke grensoverschrijding
- seksuele grensoverschrijding
- discriminatie
- financiële en/of materiële grensoverschrijding
- schending van rechten

Naast signalen bij het slachtoffer zijn er ook signalen van grensoverschrijdend gedrag gegeven, die gepleegd zijn door de pleger, merendeel op het niveau van de professional/zorgverlener zoals:

- algemene signalen (pleger)
- verwaarlozing en onthouden van zorg
- psychische, fysieke en seksuele grensoverschrijding
- discriminatie
- financieel en/of materiele grensoverschrijding
- schending van rechten

1.6.5 Risicofactoren

Risicofactoren	Het is belangrijk om risicogedrag tijdig te signaleren in de preventie en aanpak van grensoverschrijdend gedrag en daarom is het van belang inzicht te hebben welke factoren risico op grensoverschrijdend gedrag vergroten. Risicofactoren kunnen in kaart worden gebracht door middel van een risicoanalyse, een hulpmiddel om de risico's op grensoverschrijdend gedrag in kaart te brengen en te taxeren en hiermee zicht te krijgen op de oorzaken en factoren die het risico op grensoverschrijdend gedrag vergroten en verkleinen. Met een risicotaxatie worden de risico's geïnventariseerd en geanalyseerd en is het belangrijk, om wanneer de risico's zijn vastgesteld, afspraken te maken om de veiligheid te waarborgen. Een risicotaxatie brengt de individuele risicofactoren bij je doelgroep in kaart en kijkt welke factoren grensoverschrijdend gedrag uitlokken of in stand houden. Het zegt ook iets over het gedrag en onderliggende vragen of behoeften van betrokkenen en kijkt of de reactiewijze aangepast is aan het functioneringsniveau van de persoon. Er zijn taxatie-instrumenten ontwikkeld voor verschillende beroepsgroepen die kunnen helpen om signalen en waarnemingen op een objectieve manier te wegen waarbij risico- en beschermende factoren overzichtelijk worden weergegeven (Bekkers & in 't Veld, 2021).
Risicotaxatie	

1.7 Het inschatten van signalen

Sensoa Vlaggensysteem	Naast risicotaxatie instrumenten zijn er ook verschillende methodieken ontwikkeld die helpen om signalen goed in te kunnen schatten en om gepast te kunnen reageren naar zowel diegene die grensoverschrijdend gedrag vertoont als naar het slachtoffer. Zo is bijvoorbeeld in Vlaanderen het 'Sensoa Vlaggensysteem' ontwikkeld (Frans & Franck, 2014). Het Vlaggensysteem helpt om seksueel gedrag van kinderen, jongeren en volwassen cliënten correct in te schatten, bespreekbaar te maken en gepast te reageren. Het Vlaggensysteem kijkt naar gedrag en op basis van zes criteria wordt gekeken of het gedrag grensoverschrijdend is of dat het valt onder 'normaal' gedrag. Deze zes criteria zijn niet alleen toe te passen op seksueel (grensoverschrijdend) gedrag, maar kan als normstellend kader worden gebruikt bij ander grensoverschrijdend gedrag en organisaties kunnen op basis van deze zes criteria beleid maken (Movisie, 2022).
-----------------------	---

De volgende zes criteria helpen bij het herkennen of er sprake is van grensoverschrijdend gedrag:

Wederzijdse toestemming	1 Wederzijdse toestemming: er is sprake van duidelijke wederzijdse toestemming (van alle betrokkenen).
Gelijkwaardigheid	2 Gelijkwaardigheid: er is sprake van evenwaardige partners en geen mate van ongelijkheid in maturiteit, leeftijd, intelligentie.

Vrijwilligheid
Leeftijds- of
ontwikkelings-
adequaat

Passend bij
de context of
situatie

Zelfrespect

- 3 Vrijwilligheid: er is sprake van vrijwilligheid en afwezigheid van lichte dwang of druk.
- 4 Leeftijds- of ontwikkelingsadequaat: het gedrag past bij de ontwikkeling en de leeftijd.
- 5 Passend bij de context of situatie: het gedrag dat wordt vertoond is niet aanstootgevend en stoort niemand. Het is niet kwetsend of beledigend.
- 6 Zelfrespect: Het gedrag dat wordt vertoond is niet zelfbeschadigend, er is voldoende respect voor de persoonlijke integriteit en het gedrag veroorzaakt geen fysieke, psychologische of emotionele schade aan de persoon die dit gedrag vertoont.

Aanvaardbaar
seksueel gedrag
Licht grensover-
schrijdend gedrag
Ernstig grensover-
schrijdend gedrag
Zwaar grensover-
schrijdend gedrag

Het gedrag wordt beoordeeld met behulp van gekleurde vlaggen in een van de vier categorieën:

- groen is aanvaardbaar seksueel gedrag
- geel is licht grensoverschrijdend
- rood is ernstig grensoverschrijdend
- zwart is zwaar grensoverschrijdend gedrag

Figuur 1.1
Sensoa
Vlaggensysteem

Bron: *Vlaggensysteem.nl*

Methode
'RelatieWijs'

Naast het Vlaggensysteem zijn er andere methoden ontwikkeld om grensoverschrijdend gedrag te signaleren en weten hoe te handelen. Zo heeft Movisie de methode 'RelatieWijs' ontwikkeld, een methode die professionals ondersteunt bij het tijdig signaleren, bespreekbaar maken en beoordelen van relationeel grensoverschrijdend gedrag alsook het adequaat reageren hierop.

1.8 Handelingsverlegenheid en handelingsbereidheid

Handelingsverle-
genheid
handelingsbereid-
heid

Naast het signaleren van grensoverschrijdend gedrag is het belangrijk dat je als professional weet hoe te handelen, zowel naar diegene die grensoverschrijdend gedrag vertoont als naar het slachtoffer die grensoverschrijdend gedrag ervaart. Dit is niet altijd even gemakkelijk.

1.8.1 Handelingsverlegenheid

Handelings-
verlegenheid

Als professional kan je handelingsverlegenheid ervaren. Dit betekent dat je als professional het moeilijk vindt om te handelen, twijfelt om te handelen of niet weet hoe te handelen ondanks dat de situatie er wel om vraagt. Handelingsverlegenheid kan voortkomen uit allerlei weerstanden en dilemma's. Weerstanden kunnen voortkomen uit bijvoorbeeld eigen socialisatie; misschien ben jij zelf slachtoffer geweest van kindermishandeling of huiselijk geweld of heb je dit van dichtbij meegemaakt (Bekkers en In 't Veld, 2021), of misschien ben je vroeger zelf gepest en maakt het zien hiervan emoties bij je los.

Handelingsverlegenheid, aarzelen om te handelen, kan komen door twijfels die je hebt of je de signalen wel goed hebt gezien of gehoord. Het kan zijn dat je misschien twijfelt aan je eigen professionele vaardigheden, of je de signalen wel goed hebt ingeschat op ernst en zwaarte en of je een juiste betekenis aan de signalen kan geven. Het kan zijn dat je niet goed weet wat je met de ontvangen signalen moet doen, of misschien vind je het moeilijk om grensoverschrijdend gedrag wat je ziet en vermoedt bespreekbaar te maken met de betrokkenen. Misschien twijfel je of het tot jouw taak behoort om in te grijpen of vind je dat je onvoldoende gespreksvaardigheden in huis hebt om grensoverschrijdend gedrag te bespreken met betrokken. Ook de relatie die je met de betrokkenen hebt is van belang of je durft te handelen. Durf je de signalen en zorgen die je hebt bespreekbaar te maken bij vermoedens van kindermishandeling bij ouders die je goed kent en je het eigenlijk niet kan voorstellen dat juist deze ouders hun kind mishandelen? Ben je misschien bang om de relatie met bijvoorbeeld een cliënt op het spel te zetten? Met wie moet je signalen die wijzen op grensoverschrijdend gedrag gepleegd door een collega bespreekbaar maken? Bespreek je het met de betrokken collega of ga je naar een leidinggevende of doe je net alsof je niks gezien hebt? Heb je het gevoel dat je voldoende steun vanuit de organisatie krijgt en ken je de protocollen en het beleid over veiligheid en grensoverschrijdend gedrag van de organisatie?

Handelingsverlegenheid kan jou als professional dus overkomen en zich uiten op verschillende manieren. Hierna lees je beschrijvingen van situaties van belemmeringen die je als professional kan ondervinden.

Welke van de onderstaande belemmeringen herken jij of waarvan denk jij dat je daarmee misschien handelingsverlegenheid ondervindt? Kan je dat uitleggen?

Mogelijke belemmeringen om te handelen

1

Emoties

- o Ik vind het afschuwelijk om met het leed van anderen geconfronteerd te worden.
- o Ik vind het moeilijk om met heftige emoties geconfronteerd te worden.
- o Ik geloof niet dat mensen elkaar bewust pijn doen zoals bij ouderemishandeling.
- o Ik ben bang dat mijn eigen ervaringen met eenzaamheid, geweld of onrecht weer naar boven komen.
- o Als ik het signaleer zou ik niet weten wat ik er verder mee moet.
- o Ik vind het lastig om me met privé zaken te bemoeien.
- o Ik heb het al zo druk met andere zaken.
- o Ik vind niet dat ik de persoon ben om hier iets mee te doen.
- o Ik ben bang voor represailles van de omgeving als ik een moeilijk onderwerp aankaart.
- o Ik weet niet of ik alles wat verteld wordt wel moet geloven.
- o Angst om vals te beschuldigen of me te vergissen, om impertinente vragen te stellen of voor wat ik me op de hals haal.
- o Onzekerheid. Klopt het wel wat ik denk?
- o Machteloosheid: dit groeit me boven het hoofd.
- o Boosheid om wat de pleger doet, of om wat het slachtoffer zich laat aandoen.
- o Persoonlijke opvattingen.
- o Ongeloof dat je je niet kan voorstellen dat er in dit gezin mishandeling voorkomt of dat het wel zal meevallen, die aandacht voor mishandeling is nogal overtrokken.
- o Schuld en verantwoordelijkheid ligt bij het slachtoffer, moeder, ouders of gezin.
- o Moeite met inleven, begrip voor de dader.
- o Relativering van wat je ziet of hoort, zo erg zal dat toch wel niet zijn.
- o Misschien maak ik het alleen maar moeilijker voor het slachtoffer.
- o Taakopvattingen: dat is de taak van ... Niet mijn taak.
- o Beroepsgeheim: hierdoor het dilemma niet met anderen bespreken (zwijgplicht).
- o Dilemma bij bijvoorbeeld werkrelatie: dader is ook cliënt, wil geen 'partij kiezen'.
- o Het kan een valse melding zijn.
- o Slechte ervaringen met samenwerking.
- o Weet niet wie te consulteren.

1.8.2 Handelingsbereidheid om grensoverschrijdend gedrag te bespreken

Handelingsbereidheid	Om handelingsverlegenheid om te zetten in handelingsbereidheid, en grensoverschrijdend gedrag bespreekbaar te maken met zowel de pleger als het slachtoffer is professionele moed en lef nodig, met andere woorden; hoe word je bekwaam en durf je te handelen (www.zorgwelzijn.nl ; www.movisie.nl).
Professionele moed	Professionele moed is nodig wanneer je te maken krijgt met een lastige uitdaging ofwel een moreel dilemma. Je hebt lef nodig om signalen van grensoverschrijdend gedrag te bespreken en je moet durven om verantwoordelijkheid te nemen, wat kan betekenen dat je soms 'buiten de lijnen durft te kleuren', beslissingen durft te nemen die misschien niet direct voor de hand liggen (Van der Kolk, 2022).
Morele dilemma's	Om professionele moed en lef te hebben is het zaak dat je naast objectieve feiten, durft je gevoelens te erkennen en dat je in staat bent te reflecteren op je eigen kwetsbaarheid, gedrag en valkuilen en dat je durft te kijken naar je eigen waarden en normen. Het is belangrijk dat je morele dilemma's vanuit verschillende perspectieven wil en kan bekijken en twijfels en zorgen durft te delen met collega's. In het kort komt professionele moed er op neer dat je signaleert dat je twijfel hebt over de signalen of 'het onderbuik gevoel' en dat dit jouw handelen beïnvloedt, dat je deze twijfel bespreekt met anderen en dat je vanuit vakkennis en overleg een oplossing weet te vinden en een weloverwogen besluit durft te nemen.
Zorgen durven delen met collega's	
Sociale normen	Ook het stellen van sociale normen, wat vinden we met elkaar normaal en welk gedrag gaat een grens over, is belangrijk. En het is belangrijk dat jouw organisatie daar beleid op heeft ontwikkeld. Weet je bijvoorbeeld als verpleegkundige bij wie je grensoverschrijdend gedrag kan melden als een patiënt steeds weer seksueel getinte grapjes over jou maakt en hiermee doorgaat nadat jij en anderen daar meerdere keren iets van hebben gezegd? Krijg je steun van je collega's en weet je wat je kan doen als je als leerkracht te maken krijgt met een boze en agressieve ouder?
Protocol Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling	De sociale normen die binnen een organisatie spelen zijn vaak vastgelegd in protocollen en het is belangrijk dat je deze protocollen kent. Bijvoorbeeld als leerkracht in het basisonderwijs hoor je het pestprotocol te kennen en te hanteren.
Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling	Medewerkers in zorg en welzijn, gezondheidszorg, onderwijs, sport en justitie zijn verplicht het protocol Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling van hun organisatie, alsook de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling te kennen en toe te passen.

MELDCODE

KINDERMISHANDELING HUISELIJK GEWELD

Samenvatting

- Sociale veiligheid is:
 - onderdeel van de totale veiligheid van een omgeving
 - je veilig voelen in een sociale omgeving
 - jezelf kunnen zijn
 - geaccepteerd en niet buitengesloten worden
 - niet gepest of agressief bejegend worden
 - veilig als de sociale, fysieke en psychische veiligheid niet door handelingen van anderen wordt aangetast.
- Grensoverschrijdend gedrag is een sleutelbegrip als het gaat over sociale veiligheid.
- Vormen van grensoverschrijdend gedrag kunnen zijn: fysiek, psychisch, seksuele grensoverschrijding, seksueel misbruik, discriminatie, schending van rechten, radicalisering, financiële en materiële uitbuiting.
- Grensoverschrijdend gedrag kan voorkomen:
 - in relaties waarin machtsverschillen en afhankelijkheid tussen pleger en slachtoffer een grote rol spelen
 - in situaties van fysieke, psychische, sociale of materiële afhankelijkheid, waarbij er sprake is van ongelijkheid binnen de relatie
- Signaleren van grensoverschrijdend gedrag
 - bewust zijn van eigen waarden en normen
 - algemene omgangsregels en normen van je organisatie kennen
 - 'niet-pluis-gevoel' serieus nemen
 - kennen en weten van signalen
 - gevolgen slachtoffer en pleger
- De volgende zes criteria helpen bij het herkennen of er sprake is van grensoverschrijdend gedrag:
 - 1 Wederzijdse toestemming
 - 2 Gelijkwaardigheid
 - 3 Vrijwilligheid
 - 4 Leeftijdsadequaat en ontwikkelingsadequaat
 - 5 Passend bij de context of situatie (contextadequaat)
 - 6 Zelfrespecterend

Opdrachten

Opdracht 1

Zoek een recent artikel (krant, nieuws) waarin een voorval wordt beschreven rondom het thema sociale veiligheid en grensoverschrijdend gedrag.

- Lees het artikel en maak een korte samenvatting die je in een pitch presenteert aan je medestudenten en/of collega's.
- Geef hierbij aan wat jij hiervan vindt.
- Geef ook aan wat jij persoonlijk vanuit jouw beroep zou kunnen betekenen in bijvoorbeeld het vroeg signaleren of het bespreekbaar maken van het onderwerp.

Opdracht 2

Hoe zou volgens jou sociale veiligheid binnen je eigen beroepspraktijk eruit moeten zien? En wat is er voor nodig om deze veiligheid te waarborgen?

- Leg dit uit en beschrijf aan de hand van een casus of concreet voorval uit je stage of werk waar de sociale veiligheid door grensoverschrijdend gedrag aangetast werd.
- Welke signalen waren er en hoe heb jij gehandeld (of zou je handelen)?
- Als je hierop terugkijkt was er dan sprake van handelingsverlegenheid? Zo ja, waar bestond deze uit en wat zou je een volgende keer anders doen in een zelfde soort situatie?